

Erazm Majewski

w Towarzystwie Opieki nad Zabytkami Przeszłości

Aktywność społeczna na ziemiach polskich w zakresie ochrony pamiątek przeszłości, traktowanych jako dowody istnienia kraju, któremu odebrano byt niepodległy, istniała od lat trzydziestych XIX w. W zaborze rosyjskim polityka władz carskich nie sprzyjała jednak procesom legalizującym tego typu działalność. Podejmowane wcześniej próby przekształcenia działań chroniących historyczne pamiątki w ruch zorganizowany zakończyły się sukcesem dopiero po zmianach politycznych w Rosji, które nastąpiły w wyniku wydarzeń rewolucyjnych 1905 r.

Pierwsze dyskusje na temat możliwości i konieczności utworzenia instytucji inwentaryzującej zabytki, zajmującej się kontrolą ich stanu i nadzorującej prace konserwatorskie oraz interweniującej w ich obronie odbywały się w środowisku intelektualistów warszawskich u mecenasa Włodzimierza Powichrowskiego przy ul. Włodzimierskiej 14. Od połowy 1905 r. zbierało się tu „*szczupłe grono osób*”: prof. Tadeusz Korzon – historyk, Aleksander Kraushar – historyk, prawnik i literat, Juliusz Herman – prezes Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych, Kazimierz Broniewski – działacz tegoż Towarzystwa, Konstanty Wojciechowski – architekt, Leopold Meyet – prawnik, literat i kolekcjoner oraz Edward hrabia Krasieński – kolekcjoner i bibliofil. W październiku 1905 r. tworząca się instytucja otrzymała nazwę Towarzystwo Opieki nad Historycznymi Pamiątkami i Zabytkami Sztuki i Kultury Polskiej.

W zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie znajduje się dokumentacja, zawierająca informacje o Towarzystwie i o funkcji, jaką w nim pełnił Erazm Majewski. Są to listy działaczy, kilka urzędowych pism, projekt ustawy z uwagami E. Majewskiego oraz jego notatki i komentarze.

Erazm Majewski (1858-1922), przemysłowiec, należał wówczas do czołowych intelektualistów warszawskich. Dzięki intensywnemu samokształceniu osiągnął wysoki poziom wiedzy z entomologii, ekonomii, socjologii, etnologii, geologii, paleontolo-

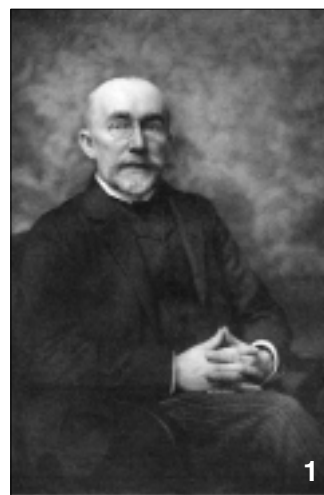
gii i archeologii. Wydał ponad 100 prac naukowych, recenzowanych bardzo pozytywnie przez ówczesne autorytety i cieszących się dużą poczytnością. Napisał dwie powieści fantastyczno-naukowe pt.: *Doktor Mucholapski* i *Profesor Przedpotopowicz*, wykazując przy tym nieprzeciętne zdolności powieściopisarskie i popularyzatorskie. Był pierwszym Polakiem uprawiającym ten gatunek literacki. Zajmował się publicystyką społeczną i polityczną. Współpracował z redakcjami wielu czasopism, wychodzących wówczas w Polsce i za granicą. W latach 1899-1905 był redaktorem naczelnym miesięcznika ilustrowanego, poświęconego krajoznawstwu i ludoznawstwu „*Wiśła*”. W 1899 r. powołał własne naukowe czasopismo „*Światowit*” – rocznik zajmujący się „*archeologią przeddziewową i badaniami pierwotnej kultury polskiej i słowiańskiej*” – które do swojej śmierci redagował i finansował. W tamtym czasie było ono jedynym forum poświęconym w całości archeologii.

Prawdziwa fascynacja E. Majewskiego tą nauką rozpoczęła się w 1892 r., gdy osobiście przeprowadził badania wykopaliskowe na odkrytym przez siebie stanowisku. Rozpoczął gromadzenie zabytków archeologicznych tak skutecznie, że już w 1899 r. posiadał ich ponad dziesięć tysięcy. Przechowywał je w specjalnie do tego celu zbudowanych szafach, które zajmowały dwa pokoje w jego mieszkaniu przy ul. Złotej 61 w Warszawie. Powiększając się stale zbiór stał się podstawą utworzenia przez E. Majewskiego muzeum archeologicznego, które dysponowało pracownią konserwatorską i grupą stałych współpracowników oraz wzorowo prowadzoną dokumentacją. Osiągnięcia E. Majewskiego, zarówno w zakresie sposobu eksponowania zabytków, jak i w staraniach o udostępnianie zbiorów zdecydowały o zaliczeniu go do wybitnych muzealników polskich.

Na szczególną uwagę zasługuje jedno z najważniejszych jego dokonań – stworzenie naukowych podstaw rozwoju archeologii pradziejowej. Jako znany uczyony w skali europej-

skiej skupiał w końcu XIX i na początku XX w. działalność archeologów polskich, finansował badania wykopaliskowe i opracowania. 6 października 1919 r. został mianowany profesorem zwyczajnym archeologii przedhistorycznej na Uniwersytecie Warszawskim. Jego uczniowie, już jako samodzielni pracownicy nauki, rozwinęli inicjowane przez niego działania.

Erazm Majewski był członkiem wielu towarzystw naukowych w kraju i za granicą. Nie mogło go też zabraknąć w szeregach Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Został poproszony o konsultację merytoryczną projektu ustawy Towarzystwa, który przygotowała grupa założycielska. 27 października 1905 r. mecenas Włodzimierz Powichrowski przesłał mu ów projekt z prośbą „*o łaskawe przejrzenie*”. Dołączył także zaproszenie na spotkanie dyskusyjne nad ostateczną redakcją ustawy, które miało się odbyć 4 listopada 1905 r. o godzinie ósmej wieczorem w gmachu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa przy Krakowskim Przedmieściu 66. Majewski przystąpił do pracy natychmiast i wywiązał się z tego zadania z właściwą sobie dokładnością, rzetelnością i sumiennością. Przede wszystkim próbował ustalić relacje między archeologią a powstającą instytucją, którą oceniał jako „*nie-naukową*”. Określony w projekcie zakres działań Towarzystwa uważał za zbyt wąski dla archeologii. „*Tu jest celem tylko opieka, nauki zaś celem jest nie tylko opieka, lecz badanie, studiowanie tych zabytków*” – zanotował na stronie tytułowej projektu ustawy. W związku z tym podjął dyskusję nad włączeniem archeologii w zakres działań Towarzystwa. „*Byłbym też przeciwny tworzeniu przy projektowanym Towarzystwie kiedykolwiek sekcji przedhistorycznej*” – zapisał w swoich notatkach. „*Archeologia przedhistoryczna jest nauką obszerną i samodzielną i nie może przytulać się jak komornica pod skrzydła instytucji o celach zaledwie tylko pokrewnych i o węższym zakresie działalności. Albo tedy trzeba troskę o archeologię histo-*

ryczną i przedhistoryczną pozo-
stawić archeologom, a poprze-
stać ściśle w zakresie swojego
programu – albo trzeba projekt
wąski rozszerzyć (zgodnie z po-
trzebami kraju) i stworzyć insty-
tucję o szerokim zakresie,
w którym będzie miejsce na róż-
ne sekcje, np.: 1-archeologii hi-
storycznej, 2-archeologii przed-
historycznej, 3-antropologii,
4-etnologii, 5-opieki nad pa-
miątkami historycznymi i zaby-
tkami sztuki i kultury, 6-historii
sztuki. To jest moje zapatrywa-
nie i zapewne wszystkich przy-
ciół nauki. Albo – albo. W pierw-
szym razie – zakładajcie pano-
wie towarzystwo ze ściśle ogra-
niczonymi zadaniami, w drugim
trzeba przybrać do współdzia-
łtu większe koło przedstawicieli
archeologii historycznej i przed-
historycznej i ugruntować insty-
tucję o szerokim zakresie”.

Istniejącą w projekcie nazwę Towarzystwa uznał za zbyt długą. Podał swoje propozycje: „*Towarzystwo Opieki nad Starożytnościami*”, „*Towarzystwo Starożytnicze*”, „*Towarzystwo Archeologiczne*”, „*Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości*”. Wybór uzależniał od decyzji włączenia zabytków archeologicznych do programu ochrony. Postulował założenie muzeum dla gromadzonych przez Towarzystwo zbiorów. Proponował zmiany formalne w składzie zarządu.

Erazm Majewski zaproszony został na posiedzenie organizacyjne 8 czerwca 1906 r., gdyż grupa inicjatywna posta-

nowiła powiększyć swoje grono. Namawiano go do wzięcia „czynnego udziału w pracach”, obiecując działania „w kierunku archeologicznym” oraz założenie w przyszłości muzeum, co dla szukającego wówczas odpowiedniego miejsca dla swoich zbiorów Majewskiego było kuszącą propozycją.

Niewątpliwym talentem organizacyjnym, przedsiębiorczością, autorytetem naukowym oraz dużymi możliwościami finansowymi E. Majewskiego zdecydowały o wpisaniu go na listę członków zarządu Towarzystwa. „Powichrowski napisał do mnie bardzo grzeczny list zapraszający do uczestnictwa w Zarządzie [...]” – napisał w swoim notatniku. „Myślę, że nie powinienem się wycofywać. Przyjmę tedy”. 9 września 1906 r. odpisał,

wyrażając zgodę na „udział w pracy i zarządzie”, co zostało przyjęte z „nieklamany zadowoleniem jako dobra wróżba dla przyszłej działalności Towarzystwa”. Wpłacił także sto rubli jako członek założyciel. Na pierwszym posiedzeniu zarządu w głosowaniu jawnym wybrano go na wiceprezesa; na jego żądanie przeprowadzenia głosowania tajnego – potwierdzono wybór.

Erazm Majewski zaczął pełnić obowiązki od natychmiastowego udzielenia gościny Towarzystwu Opieki nad Zabytkami Przeszłości (taką nazwę przyjęto według propozycji E. Majewskiego), przeznaczając (do 1907 r.) na jego siedzibę jeden z pokoi redakcyjnych „Światowita” przy ul. Złotej 61. Zabierał głos w dyskusji nad ustalaniem praw i obo-

wiązków tworzących się komisji (Architektury i Inwentaryzacji, Malarstwa i Rzeźby, Starej Warszawy), reprezentując stanowisko, że „komisje nie mogą być organami autonomicznymi, mogącymi coś przedsięwziąć i postanawiać bez zgody zarządu lub zebrania ogólnego, zwłaszcza w rzeczach większej wagi lub kosztów większych”. Dotował zakup różnych materiałów (np. w maju 1907 r. dał 25 rubli na klisze fotograficzne). Wspierał finansowo wiele inicjatyw TONZP (np. w marcu 1908 r. dał 100 rubli na zakup unikatowego zbioru warszawianów od Wiktora Gomulickiego). W 1908 r. zadeklarował 15 tys. rubli na pozyskanie własnej siedziby Towarzystwa.

Uczestniczył czynnie w akcji wmurowywania tablic pamiątko-

1. Erazm Majewski (1858-1922)

2.3. Zbiory archeologiczne Erazma Majewskiego eksponowane w jego domu przy ul. Złotej 61 w Warszawie

4. Erazm Majewski w swoim gabinecie

(wszystkie ilustracje pochodzą ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie)

wych w Warszawie ku czci Stanisława Staszica (Kanonía 8), Antoniego Malczewskiego (Elektoralna 14), Juliusza Słowackiego (Elektoralna 20). Od marca 1909 r. inwentaryzował liczący ponad dwa tysiące tomów księgozbiór lohojski, ofiarowany Towarzystwu przez rodzinę Tyszkiewiczów. Nadzorował i kontrolował komisję „dla sprawdzenia rachunków” Towarzystwa.

Jego trzyletnia kadencja przerywana była niedyspozycjami: chorobą (od 1904 r. E. Majewski poważnie chorował na serce) i złamaniem po tragicznej śmierci 25 października 1908 r. młodszego brata Mieczysława.

Na początku marca 1910 r. E. Majewski oficjalnie zgłosił prośbę o wykreślenie jego nazwiska z listy kandydatów do zarządu „z powodu zbyt nadwątłego zdrowia”, jednak część członków starego zarządu postanowiła umieścić je ponownie na liście wyborczej. Został więc powołany do zarządu na zebraniu ogólnym członków czynnych, odbytym 17 marca 1910 r., a na posiedzeniu zarządu 9 kwietnia 1910 r. został wybrany na prezesa TONZP, ale z intensywnej pracy w Towarzystwie zrezygnował. Nie akceptował poczynań niektórych jego członków, jednak główne powody – to intensywnie prowadzona działalność naukowa, organizacja własnego Muzeum Archeologicznego, spore obciążenie pracą oraz pogarszający się stan zdrowia. Prezesem TONZP został Zygmunt Gloger, a po jego śmierci Edward hrabia Krasiński.

Erazm Majewski, autor obowiązującej do dziś nazwy Towarzystwa, położył duże zasługi dla ochrony zabytków. Wyrazem uznania dla jego dokonań w tym zakresie było powierzenie mu stanowiska pierwszego prezesa Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych, które zostało powołane w 1920 r. w niepodległej Polsce.

Maria Krajewska